

W swojej pracy chciałbym omówić pochodzenie wybranych nazw miejscowych mojego regionu. Tomaszów Mazowiecki geograficznie położony jest na skraju trzech historycznych krain: Ziemi Łęczyckiej, Małopolski oraz Mazowsza. Chciałbym na początku przedstawić kilka zagadnień, m.in. co to jest etymologia, jak dzielimy nazwy miejscowości i jak powstają nazwy.

Etymologia jest działem zajmującym się badaniem pochodzenia i pierwotnego znaczenia wyrazów. Badania etymologiczne opierają się na znajomości gramatyki porównawczej języków słowiańskich, na wiedzy o przebiegu różnych procesów fonetycznych, fleksyjnych i słowotwórczych oraz na znajomości kultury materialnej i duchowej narodu. Dociekania etymologiczne pozwalają lepiej poznać i zrozumieć dzieje oraz kulturę Polaków, ponieważ to właśnie w języku „ukryty” jest obraz świata, wiedza o rzeczywistości i sposób jej przeżywania. Jak wiadomo, wszystkie wyrazy dzielimy na dwie podstawowe grupy – wyrazy potoczne oraz nazwy własne.

Nazwy miejscowości powstawały się na kilka sposobów. Znaczna ich część powstała z przeniesienia nazwy pospolitej np. Góra, Kamień lub innej nazwy własnej na nazwę miejscowości. Jednak głównie nazwy były tworzone poprzez dodanie odpowiednich przyrostków. Można więc wyróżnić nazwy topograficzne, kulturowe, dzierżawcze, patronimiczne oraz służebne.

Nazwy topograficzne pochodzą od wyrazów określających naturalne cechy miejsca np.: ukształtowanie terenu, rodzaj gleby, roślinność, zwierzęta. Przykładami takich nazw miejscowych są: Glinnik, który swoją nazwę mógł wziąć od położenia na gliniastym terenie; Olszowiec, który narodził się w okolicy lasów olszowych; Nagórzyce, które – można powiedzieć - leżą na wzniesieniu.

Nazwy kulturowe pochodzą od wyrazów określających działalność człowieka tworzącego kulturę duchową oraz materialną. Tutaj można zaliczyć nazwy związane np. z budownictwem lub obronnością, handlem, rzemiosłem lub kultem. Do tej kategorii można zaliczyć nazwy, takie jak: Kuźnice, które są dawną nazwą Tomaszowa Mazowieckiego; Wolbórz, który oznaczał dosłownie „walczący z wojami”.

Nazwy dzierżawcze zawierają przezwisko, nazwisko bądź imię założyciela albo właściciela, a na końcu został dodany przyrostek typu „-ów, -owe, -ewa, -ewo, -in, -yn, -ówka”. Tutaj prawdopodobnie można zaliczyć najwięcej miejscowości. Józefin, Henryków, Jakubów, Albertów, Jadwigów, Rolandówka, Ludwików, Szymanówek, Michałówek, które to wzięły nazwę od imienia bądź przezwiska.

Nazwy patronimiczne, zwane również odojcowskimi oznaczały przede wszystkim potomków osoby, których nazwisko bądź imię jest zawarte w nazwie miejscowości poprzez dodanie na końcu przyrostka „-ic, -owic”, a następnie utworzenie nazwy z przyrostkiem „-ice, -owice”. Przykłady to: Szadkowiec, Kunice, Swolszewice, Tobiasze

Nazwy służebne biorą się od nazwy czynności lub zawodów wykonywanych na rzecz księcia przez ludność służebną. Przykłady to: Sługocice w których mieszkali słudzy księcia lub wspomniane wcześniej Kuźnice.

Powstawanie nazw jest procesem długotrwałym, przez stulecia nazwy ulegają ciągłym zmianom, przekształceniom. Najogólniej biorąc, nazwy powstają z wyrazów pospolitych, nazw własnych, lub z połączenia tych dwóch elementów.

Pierwszą nazwą, którą chciałbym przedstawić, jest Tomaszów Mazowiecki. Pierwsza osada powstała na terenie obecnego miasta już pod koniec XVIII wieku. W roku około 1788, Tomasz Ostrowski założył tutaj osadę, która zwana była Kuźnicami Tomaszowskimi we względu na ówczesny charakter osady – znajdował się tutaj piec do wytapiania rudy żelaza ufundowany przez Ostrowskiego. Z czasem nazwa osady się zmieniała. Około 1818 roku, Antoni Ostrowski założył nową osadę przemysłowo-handlową, nadając jej starą nazwę Tomaszów, a głównym zajęciem ludności miało być tkactwo i handel. Tomaszów Mazowiecki, zwany był również Rawski, czasem Piotrkowskim lub Fabrycznym, dla odróżnienia od miast innych z podobną nazwą. Pomimo, że wieś została zlokalizowana na terenie należącym do Ziemi Łęczyckiej, to człon „mazowiecki” jest we względów formalnych i rzeczowych w pełni poprawny. Osada – a następnie miasto – dynamicznie się rozwijało, a 6 lipca 1830 osadzie zostały nadane prawa miejskie i pełna nazwa Tomaszów Mazowiecki.

Drugą nazwą, która od dawna mnie interesowała są Białobrzegi. Osada, a obecnie dzielnica naszego miasta, położona jest na wysokim, prawym zboczu doliny Pilicy. Pierwotnie ziemie osady obejmowały cały teren doliny Pilicy, począwszy od Niebieskich Źródeł granicząc od południa i wschodu z ziemiami biskupów włocławskich. Pierwsze wzmianki o Białobrzegach pochodzą już z początku XV w. Nazwa Białobrzegów ma pochodzenie czysto topograficzne, związana jest z występującymi tutaj składami wapiennymi, z których zbudowana jest w tym miejscu dolina Pilicy, tworząca odrębną jednostkę geologiczną, zwaną Kredową Niecką Tomaszowską. Przecinająca ją Pilica często na swym brzegu odsłaniała białe wychodnie skał jurajskich.

Około 10 kilometrów na wschód od Tomaszowa położona jest urokliwa wieś, znana bardziej z organizowanych już co roku dożynek prezydenckich. Nazwa tej miejscowości wywodzi się od nazwiska właściciela młyna Spały. Młyn ten znajdował się tu od niepamiętnych czasów. Ludzie starsi jeszcze dziś pamiętają właściciela i nieistniejący już młyn. Nazwisko "spała" spotyka się jeszcze po wioskach należących do parafii inowłodzkiej.

Kierując się dalej w kierunku wschodnim znajduje się Inowłódz. Co do nazwy Inowłódz, nie jest tak łatwo powiedzieć, od czego pochodzi ten wyraz. Nie ma on nic wspólnego z nazwami pochodzącymi od imion, ani też nie ma nic wspólnego z okolicą, w której powstał. Jedno stwierdzić tu należy - że wyraz ten Inowłódz spotyka się w najstarszych dokumentach historycznych pisanych po łacinie, sięgających czasem przełomu XI i XII wieku. Nazwa ta pochodzić musi od starosłowiańskiego wyrazu "włość". Podanie ludowe, bardzo ciekawe i charakterystyczne mówi, że Inowłódz pochodzi od wyrazów "ino" i "włóc" (bronować). Ino w gwarze ludowej oznacza "tylko". Grunty inowłodzkie zawierają wiele drobnych kamieni i są ogólnie mało urodzajne, a więc trzeba je często włóczyć, stąd nazwa "ino włóc", później „Inowłódz”. Takie podanie zachowało się do ostatnich czasów.